

Цвіркун А. С.,

старший викладач кафедри професійної англійської мови  
Одеського національного морського університету

## ЛІНГВІСТИЧНІ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНІВ У НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТАХ

**Анотація.** У статті досліджуються характерні ознаки визначення та розмежування поняття «термін» у різних наукових сферах. Аналізуються особливості перекладу термінів у науково-технічних текстах структурно різних мовних груп.

**Ключові слова:** термін, термінознавство, науково-технічні тексти, проблеми перекладу, комунікація, аналітичні та синтетичні мови.

**Постановка проблеми.** Бурхливий розвиток науки та техніки, не кажучи вже про визначні соціальні зміни, що значно прискорилися у ХХ столітті, сприяли нестримному зростанню шару термінологічної лексики, особливо в розвинених країнах світу. Це закономірно привело до так званого «термінологічного вибуху», який у багатьох випадках має стихійний характер [1, с. 5]. Таке явище означає масову появу термінологічних областей та систем відповідно до появи нових сфер знань та прогресу у тих, що вже існували. Такий процес закономірно привів до істотних змін у характері роботи та вимог до перекладача. Насамперед це стосується перекладу науково-технічної, офіційної та ділової документації [2, с. 455]. Дотепер лінгвісти та дослідники різних наукових сфер не дійшли згоди щодо точного визначення поняття «термін». Це пояснюється тим, що головним у визначенні терміна є поняття, а у кожній з наукових сфер різний понятійний апарат.

Дослідження термінології є ключовим у роботі лінгвіста та перекладача, оскільки розуміння розбіжностей в оригіналі та перекладі позначених термінами понять у спеціальних сферах науки та техніки призведе до непередбачуваних результатів діяльності. Також знищення таких розбіжностей – це «важливий крок на шляху міжмовної гармонізації терміносистем» [3, с. 470].

**Об'єктом** дослідження виступають визначення формальних та змістовних сторін загальнонаукових та практично-інженерних термінів у дискурсі, розбіжності в лексичній та граматичній природі окремих мов різних груп, які впливають на адекватність перекладу. **Предмет** дослідження – загальнонаукові та практично-інженерні терміни в текстах науки та техніки. **Метою** статті є виявлення загальнолінгвістичних ознак спеціальних термінів науки та техніки, а також загальних розбіжностей при перекладі науково-технічних текстів в окремих германських та слов'янських мовах.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Незважаючи на стабільний та прискорений прогрес у перекладі спеціальних текстів у різних сферах науково-теоретичної та інженерно-технічної діяльності, дослідження щодо форми та змісту спеціальних термінів ніколи не припинялись. Значний внесок у вивчення термінів внесли такі лінгвісти, як А.А. Реформатський, Б.Н. Головін, В.П. Даниленко, Л.І. Скворцов, В.В. Петров, С.С. Нікітіна, Т.І. Панько, М.Н. Володіна, Л.М. Алексеева, Г.А. Діанова [4; 5, с. 18–19; 6; 7; 8, с. 66–75; 9, с. 29; 10; 11;

12; 13; 14]. Особливе місце займають праці В.М. Лейчика, який докладно проаналізував поняття «термін» з точки зору різних наук та окреслив поняття науки «термінознавство» [15].

Переклад термінів та науково-технічних текстів докладно вивчали такі знані лінгвісти як, Л.С. Бархударов, Т.А. Казакова, В.В.Алімов, В.І. Карабан, І.М. Кочан та інші вчені [16; 17; 18; 19; 20].

**Виклад основного матеріалу.** Мова як соціальне явище виконує різні функції, пов'язані з різними сферами людської діяльності. Саме тому точаться дискусії щодо того, до якого шару мови належать терміни. Лінгвісти завжди приділяли особливу увагу вивченню походження, морфології, семантики та функціонування термінів. Так, розповсюдженою є точка зору щодо того, що терміни виникають і функціонують не в мові в цілому, а всередині окремих «підмов». Під цим терміном лінгвісти розуміють тематично обмежені зібрання спеціальних і загальномовних засобів, які необхідні для спілкування в певній сфері діяльності. Сучасну теорію терміна та мов для спеціальних цілей сформулював В.В. Акуленко [21, с. 136]. Дослідники відзначають, що терміни можуть виникати або в мові повсякденного спілкування, або в спеціальній мові, але функціонують вони саме як загальномовні лексичні одиниці.

Оскільки терміни через загальні поняття пов'язані зі спеціальними сферами знань та діяльності, вони обов'язково стають об'єктом, що належить до цих сфер. Для науково-технічних термінів це насамперед природничі, технічні та соціальні науки. Потім йдуть методологічні науки. Як підкреслив В.М. Лейчик, «терміни виступають у якості об'єкта у широкому діапазоні областей теоретичної та прикладної діяльності, кожна з яких виділяє в терміні потрібні їй аспекти» [15, с. 8]. У більшості сучасних робіт з вивчення термінів підкреслюється точка зору, що термін є знаком поняття. Отже, термін визначається через семіотичний аспект. Н.Ю. Зайцева доводить інформаційно-семіотичну природу терміна [22].

У нашій роботі головна увага приділяється лінгвістичному та перекладацькому аспектам. Лінгвістичні визначення терміна можна поділити на дві групи. Перша група вважає терміни особливими словами в лексичній складовій природної мови. Друга група дослідників вважає терміни тільки словами в особливій функції» [23, с. 5]. Це твердження було висунуто Г.О. Винокуром наприкінці 30-х років минулого століття та розвинуто вченими школи Д.С. Лотте [24, с. 18–36, 72–79].

Справді, висновок стосовно того, що термін – це слово в певній функції, не є однозначним. Відомо, що більшість лексичних одиниць, які тепер визнано термінами, було залучено до термінологічних систем із неспеціальної, загальнопобутової лексики природних мов. Наприклад, термін «ніс (човна, корабля)» завжди був неспеціальною, загальноповживаною лексемою. Доречним у цьому напрямі дослідження виявляється твердження, що «будь-яка лексична одиниця може мати ознаки терміна,

якщо вона виконує номінативну функцію, причому специфікою номінації у цьому випадку є позначення спеціального поняття в системі понять» [15, с. 30].

Отже, термін часто є загальною лексемою природної мови з переносом на нього спеціального наукового чи технічно-інженерного поняття. Авжеж, це відноситься не до всіх термінів, оскільки стрімкий науково-технічний прогрес вводить не існуючі до теперішнього часу поняття, аналогів яким немає.

Загальновідомо, що під час перекладу відбувається заміна одиниць плану вираження мови, з якої здійснюється переклад, на одиниці плану вираження іншої мови. Причому план змісту, тобто інформація, яка передається текстом, повинен залишитись незмінним. Це найважливіше для перекладу науково-технічних текстів. Як вказував Л.С. Бархударов, найважливіше завдання, яке стоїть перед перекладачем-практиком під час роботи над перекладом та перед теоретиком перекладу, який описує («моделює») цей процес, це знайти в оригінальному тексті таку мінімальну одиницю, яка підлягає перекладу. Проблема одиниці перекладу – одна з найскладніших у теорії перекладу [16]. У мовознавстві прийнято вважати, що мінімально значущою одиницею є морфема, але в перекладі, особливо науково-технічних текстів, вона не може виступати одиницею перекладу. Одиницями перекладу в таких текстах можна вважати одиниці більш високого рівня – окремі слова, словосполучення або навіть цілі речення. На нашу думку, у науково-технічних текстах вони обов'язково повинні бути термінами. Тобто, з точки зору лінгвістики, одиницею перекладу, залежно від специфіки тексту, може бути мовна одиниця будь-якого рівня.

Справедливо вважають, що перекладачеві науково-технічного тексту з певної спеціальності досить використати перекладний словник із фахової лексики. Таких словників зараз дуже багато як в електронному, так і паперовому вигляді. Але повнота й адекватність перекладу спеціальних науково-технічних текстів також залежить від того, наскільки добре перекладач володіє іноземною мовою. Адже загальновідомо, що, наприклад, граматична структура германських або романських мов відрізняється від граматичної структури слов'янських мов. Так, германські та слов'янські мови належать до різних структурних типів: перші – до аналітичної групи мов, другі – до синтетичної. Тому при перекладі треба враховувати важливість порядку слів у реченні в германських мовах; наявність артиклів, які на перекладі повинні бути відображені або вказівними займенниками, або певною структурою речення; наявність та широке вживання різних безособових форм дієслова (інфінітив, прислівник, герундій в англійській мові) у різних функціях, конструкцій з цими формами; розгалужену систему часів і модальних дієслів; широке вживання, особливо в науково-технічних текстах, дієслів у різних часах у пасивному стані; широкий ужиток присвійних займенників; частотність інфінітивних конструкцій із різними формами інфінітива тощо.

Стосовно лексики, то існує багато «пасток» – так званих «фальшивих друзів» перекладача. Так, В.І. Карабан надає як приклад «лексикалізовані форми множини окремих слів, що мають значення, відмінні від форм однини: development – «розвиток» і developments – «події». Перекладач або повинен знати всі лексикалізовані форми множини англійських слів та їхні українські відповідники, або ж бути уважним до тих випадків, коли перекладена форма множини не зовсім узгоджується із рештою смислу речення чи тематикою дано-го фрагмента тексту.

Лінгвіст також застерігає перекладача від неправильного вжитку паронімів, тобто слів, дуже подібних за формою, але відмінних за значенням: есономіс – «економічний» і есономікал – «економний, ощадливий». В.І. Карабан умовно ділить пароніми на афіксальні, коли слова відмінні афіксами (principal – «головний» і principle – «принцип»), та кореневі, коли відмінності між словами спостерігаються в корені або основі слова (continual – «регулярний» і continuous – «тривалий»). Паронімами можуть бути слова не тільки однієї і тої самої частини мови, а й різних частин мови, а також різні форми одного й того самого слова: polemic – «полеміка» і polemical – «полемічний» [19].

**Висновки і перспективи подальших пошуків.** Проведене дослідження теоретичного матеріалу дозволяє дійти висновку про те, що процес переходу загальномовних лексичних номінативних одиниць у розряд термінів потребує подальшого вивчення. Навіть зараз вчені не дійшли єдиної точки зору про те, чи належать терміни до окремих «підмов» (мов для спеціальних цілей), чи вони належать до мови повсякденного спілкування як звичайні лексеми, але функціонують у науково-технічному стилі мови.

Також дослідженню підлягає зворотний процес, тобто повернення лексеми-терміна в розряд загальномовної одиниці завдяки зміні екстралінгвістичних факторів (наприклад, новітніх науково-теоретичних чи інженерно-технічних досягнень) тощо. Таке дослідження потребує використання загальнофілософських, методологічних, когнітивних і логіко-лінгвістичних методів.

Щодо проблем перекладу науково-технічних текстів, то найчастіше одиницею перекладу є термін-слово, але для кожної галузі науки та техніки треба проводити окремий частотний аналіз власної термінологічної системи. Особливу увагу перекладачеві також потрібно приділяти рівню володіння іноземною мовою, щоб не допускати помилок лексичного («фальшиві друзі перекладача») та граматичного плану.

У статті ми зупинилися лише на декількох аспектах теорії та практики термінознавства й перекладу науково-технічних текстів, але всі вони потребують подальшого глибокого дослідження.

#### *Література:*

1. Азимов П.А., Дешериев Ю.Д., Никольский Л.Б. и др. Современное общественное развитие, научно-техническая революция и язык. Вопросы языкознания. 1975. № 2. С. 3–11.
2. Юрченко О.М. Сегментация тексту перекладу за словосполученнями у computer-aided translation системах. Мова і культура. № 16. Т. 3 (165). Київ: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2013. С. 455.
3. Стегніцька Л.В. Особливості перекладу англійських медичних епонімічних одиниць. Мова і культура. № 16. Т. 3 (165). Київ: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2013. С. 470.
4. Реформатский А.А. Что такое термин и терминология. Вопросы терминологии. А.А. Реформатский. М., 1961. С. 47–51.
5. Головин Б.Н. О некоторых задачах и тематике исследования научной и научно-технической терминологии. Ученые записки. Серия лингвистическая. Вып. 114. Горький: Изд-во Горьк. ун-та, 1970. С. 17–26.
6. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах: учеб. пособие. М.: Высшая школа, 1987. 104 с.
7. Даниленко В.П., Скворцов Л.И. Лингвистические проблемы упорядочения научно-технической терминологии. Вопросы языкознания. 1981. № 1. С. 7–16.
8. Петров В.В. Семантика научных терминов /В.В. Петров. – Новосибирск: Наука, 1982. 126 с.

9. Никитина С.Е. Семантический анализ языка науки: на материале лингвистики. М.: Наука, 1987. 143 с.
10. Панько Т.І. Українське термінознавство: підручник / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мащук. Львів: Світ, 1994. 216 с.
11. Володина М.Н. Теория терминологической номинации. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1997. 180 с.
12. Алексеева Л.М. Проблемы термина и терминообразования: учеб. пособие по спецкурсу. Пермь: Изд-во Пермского гос. ун-та, 1998. 120 с.
13. Алексеева Л.М. Лингвистика термина Лексикология. Терминоведение. Стилистика: сб. науч. тр. М.: Рязань, 2003. С. 37–42.
14. Дианова Г.А. Термин и понятие: проблемы эволюции (к основам исторического терминоведения). М.: ЕВРОШКОЛА, 2000. 184 с.
15. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, метод, структура. 3-е изд. М.: Изд-во ЛКИ, 2007. 256 с.
16. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода. М.: Советский писатель, 1975. 238 с. URL: <https://studfiles.net/preview/4267259/page:8/>
17. Казакова Т.А. Практические основы перевода. English-Russian. СПб: Лениздат, 2003. 35 с.
18. Алимов В.В. Теория перевода. Перевод в сфере профессиональной коммуникации/ М.: Едиториал УРСС, 2005. 80с.
19. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми/ Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с. URL: <https://studfiles.net/preview/4267259/page:9/>
20. Кочан І.М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. 520 с.
21. Акуленко В.В. Вопросы интернационализации словарного состава языка. Харьков: Изд-во Харьк. ун-та, 1972. 215 с.
22. Зайцева Н.Ю. Информационно-семиотическая природа термина и типология языков. СПб: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2002. 84 с.
23. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии. Труды Моск. ин-та истории, философии и литературы: сб. статей по языковедению. М., 1939. С. 3–54.
24. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии: Вопросы теории и методики. М.: Изд-во Академии наук СССР, 1961. 157 с.

**Цвиркун А. С. Лингвистические и переводческие особенности терминов в научно-технических текстах**

**Аннотация.** Статья посвящена исследованию характерных признаков, определяющих и разделяющих понятие «термин» в разных научных сферах. Анализируются особенности перевода терминов в научно-технических текстах структурно разных языковых групп.

**Ключевые слова:** термин, терминоведение, научно-технические тексты, проблемы перевода, коммуникация, аналитические и синтетические языки.

**Tsvirkun A. Linguistic and Translation Peculiarities of Terms in Scientific and Technical Engineering Texts**

**Summary.** The article deals with the analysis of the essential characteristics, which define general and special peculiarities of the notion term in various sciences. There are researched special features of the term translation in scientific and technical-engineering texts of structurally different groups of languages.

**Key words:** term, terminological system, scientific and technical engineering texts, communication, analytical and syntactic languages.